

Hendrik van Loon: Een leven in dienst van de gemeenschap

In 2004 bracht ik een verzameling geschriften en foto's uit de nalatenschap van omke Hendrik van Loon en tante Marie Mulder naar Tresoar in Leeuwarden. Daarmee dacht ik mijn bemoeienis met hun nalatenschap af te sluiten. Dat pakte anders uit. Vanwege mijn betrokkenheid bij en kennis van de familie werd mij gevraagd om een bijdrage te schrijven. Een verzoek waaraan ik met plezier tegemoet wil komen.

In De Keatsfreon van 2005 werd al direct een gedicht van Hendrik van Loon geplaatst. Het had betrekking op het gouden jubileum in 1949 van kaatsvereniging 'St. Anne'. De naam bij de foto naast het gedicht in De Keatsfreon van 2005 is abusievelijk aan de verkeerde persoon gekoppeld. Hendrik staat niet "foaroan" zoals vermeld, maar lijkt meer op de persoon in het wit, de achterinse. De foto werd waarschijnlijk vlak na de Tweede Wereldoorlog genomen in Franeker of Sint Annaparochie.

Hendrik van Loon (1908-1978).
(Foto: Familie-archief H. v. Loon)

Van blokjeloper tot reserve 2e luitenant

Hendrik van Loon werd geboren op 25 april 1908 in Sint Annaparochie. Hij was het vierde kind in het gezin van Anne van Loon en Trijntje Visser. Er werden na Hendrik nog twee zonen geboren: Foppe en Dirk. Zijn oudste zus Hinke was in 1902 twee dagen na haar geboorte overleden. In 1904 was zijn andere zus geboren, weer een Hinke. Vader Anne van Loon was letterzetter bij de plaatselijke drukker Hoekstra, waar ook de *Bildtsche Courant* werd gemaakt.

Hendriks jeugd lag in Sint Anne, waar hij opgroeide in een eenvoudig socialistisch gezin. Min of meer vanzelfsprekend ging hij bij de AJC en werd hij als jongeman zelfstandig lid

van de SDAP. Sportief als hij was, werd Hendrik al snel lid van de plaatselijke kaatsvereniging. De prestaties op de Freulepartij van 1918 te Wommels door Schuitemaker, Kuiken en Schat moeten bij hem indruk hebben gemaakt. Gouden horloges won je niet zomaar! Toen acht jaar later diezelfde Rinze Kuiken in het bestuur van de kaatsvereniging kwam, moest Hendrik toch wel menig balletje hebben opgeslagen. Maar deelnemen aan de Freulepartij was, voor zover ik weet, een stap te ver. Zeker, hij was sportief, getuige zijn negen voor gymnastiek op zijn eindlijst van de HBS. En hij genoot zeer van schaatstochten, kievitseieren zoeken met zijn makkers of van de stilte achter zijn eenvoudig bamboehengeltje ergens langs een idyllische vaart. Maar een topsporter werd hij niet. Veel medailles uit zijn jeugd zijn er niet teruggevonden. Wel enkele (kaats-)medailles uit zijn Zeister en Veendamse tijd, die hij thuis met zijn legeroorkondes koesterde in een klein medaillekastje.

Hendrik kon goed leren en mocht daarom als enige in het gezin naar de vijfjarige Rijks Hogere Burgerschool te Leeuwarden. Vader en moeder waren trots op hun zoon toen deze in 1927 zijn cijferlijst toonde. Voor 'handteekenen' een zeven (zijn laagste cijfer); vier maal een acht: op wiskunde, boekhouden, Engels en Hoogduitsch. Vervolgens zeven negens, op onder andere schei- en natuurkunde en daarboven nog eens twee tienens voor plant- en dierkunde en aardrijkskunde. Als beloning voor deze formidabele prestatie werd hij met een dertigtal andere geslaagde jongelui door de Blueband-fabrieken

uitgeloot voor een vakantie per trein naar Zwitserland. Hendrik moet er van genoten hebben en hield er tot in de Tweede Wereldoorlog een goede vriendschap in Zwitserland aan over.

Eenmaal thuis werd hij ingeloot voor de militaire dienstplicht. Maar voor het zover was, volgde eerst een tijdelijke baan als boekhouder bij een aardappelhandel op Het Bildt. Op 16 april 1928 werd hij ingelijfd als gewoon dienstplichtige bij het 9e Regiment der Infanterie. Hij bracht het in eerste instantie tot sergeant-titulair. Omdat hij een HBS-opleiding had, moest hij bij wet van oktober 1928 deelnemen aan de opleiding tot reserve-officier in Kampen. Hij werd vaandrig. In april 1929 ging hij met groot verlof. Nadien moest hij om de twee à drie jaar een aantal weken op herhaling.

Hendrik was een serieuze, karaktervolle jongen met gevoel voor rechtvaardigheid. Meermalen in zijn leven bleek hij niet van een eerder ingenomen standpunt af te willen wijken. Zijn meerderen namen hem dat niet altijd in dank af. Dat bleek ook in 1933/34, toen zijn lidmaatschap van de SDAP leidde tot politieke spanningen met een landelijke reikwijdte. De regering De Geer had vlak voor de verkiezingen in 1933 met legerorder no. 59 verboden dat reserveofficieren zich aan zouden sluiten bij groepen of verenigingen van personen op sociaal-democratische grondslag. Overtreding van dat verbod zou kunnen leiden tot ontslag als reserve-officier. Hendrik, en met hem andere socialistisch georiënteerde reserve-officieren, zouden volgens de minister handelen in strijd met 'de plichten van den militair'. De verkiezingen stonden voor de deur, wat leidde tot een politieke en 'nationale

De familie Van Loon (ca. 1914). Vlnr: Foppe (*1911), moeder Trijntje Visser (*1877), Johannes (*1901), Vader Anne van Loon (*1876), Hendrik (*1908), Hinke (*1904).

(Foto: Familie-archief H. v. Loon)

rel' tussen de SDAP en de regering. De kamerleden Vliegen, Duijs en Albarda stonden namens de Sociaal-Democraten lijnrecht tegenover minister Deckers van defensie. De laatste bleef in de Tweede Kamer betogen dat men 'noot tegelijkertijd een overtuigd sociaal-democraat en een voortreffelijk soldaat' kon zijn. Hendrik had in alle oprechtheid in maart 1933 schriftelijk zijn lidmaatschap bij de SDAP en de afdeling Zeist van het instituut voor arbeidersontwikkeling aan zijn Commandant der Infanterie doorgegeven. Hij maakte zich zorgen over dit regeringsstandpunt en schreef daarom een brief aan het

SDAP-kamerlid Albarda. Tot in 1934 is er over gecorrespondeerd.

Hendriks principiële vasthoudendheid werd uiteindelijk beloond. Want op 27 februari 1937 werd hij bij Koninklijk Besluit op voordracht van 'Onzen Minister van Staat, Minister van Defensie a.i.' benoemd en aangesteld 'tot reserve-tweede-luitenant bij het reserve-personeel der landmacht bij het 12e Regiment Infanterie; aldus getekend: H. Colijn (Minister van Staat) en de Secretaris-Generaal van het Departement van Defensie, C.P. van Ginkel. Of hij tien jaar

Voordracht in kaatstenue. Hendrik van Loon staat links. (Foto: familie-archief H. van Loon)

later met deze aanstelling nog even blij was, zal verderop duidelijk worden.

Gemeente-ambtenaar

Door de beurskrach in 1929 ontstonden ook in Nederland economische problemen. Het regende ontslagen in het bedrijfsleven en het aantal banen bij de overheid werd ingekrompen. Hendrik had echter geluk. In het voorjaar van 1929 werd hij aangesteld als laborant bij de nieuwe ENKA-fabiek in Arnhem. Helaas was dit van korte duur. Hendrik bleek allergisch voor bepaalde scheikundige stoffen en moest noodgedwongen omzien naar ander werk. Hoe verder? Hij nam contact op met B. en W. van Het Bildt met de vraag of hij daar op de secretarie aan het werk zou kunnen. Alleen als onbetaald volontair mocht hij er aan de slag. Toch nam hij de betrek-

king graag aan. En zo begon hij medio september 1929, op 21-jarige leeftijd, zijn loopbaan als ambtenaar. Gelukkig kon hij terugvallen op zijn ouderlijk huis voor gratis kost en inwoning. Op 1 mei 1930 werd hij benoemd tot bezoldigd leerling-ambtenaar bij de voormalige gemeente Utingeradeel, destijds nog in Oldeboorn gezeteld. Hier leerde hij zijn latere vrouw, de twee jaar jongere Marie Mulder, kennen. Zij was de oudste van vier kinderen uit het gezin van veehouder Kornelis Mulder en Jeltje van der Meulen. Zij leerde in Leeuwarden voor kleuterleidster. Ook Hendrik was weer begonnen met leren. In 1931 solliciteerde hij naar de functie van klerk op de gemeentesecretarie in Zeist. In juli van dat jaar kon hij daar aan de slag en hij werkte zich op tot eerste klerk. Via avondstudie bekwaamde hij zich verder. Hij behaalde het

diploma gemeente-administratie I en rondde in 1935 met goed gevolg de cursus gemeentefinanciën af.

Ondertussen was zijn toekomstige vrouw geslaagd voor kleuterleidster. Ze kreeg in april 1931 een vaste betrekking als hoofdleidster aan de bewaarschool in Mantgum. Door economische omstandigheden gedwongen, moest het schoolbestuur haar per januari 1934 ontslaan. In juni daarop werd ze voor f 30,- per maand aangesteld als 'tijdelijk geleidster bij het Centraal Genootschap voor Kinderherstellings- en Vacantiekolonies'. Een jaar later volgde een vaste aanstelling, met f 6,- loonsverhoging. Op 29 oktober van dat jaar trouwde het jonge stel te Akkrum. Marie nam ontslag en samen begonnen ze in Zeist aan een nieuwe, belangrijke periode in hun leven.

Fries om utens

Hoewel woonachtig in Zeist hielden Hendrik en zijn vrouw een sterke binding met de Friese cultuur. Ze werden actief in "It Selskip Mei-Inoar", waar ze voordrachten hielden en toneel speelden. Verscheidene gedichten werden geschreven, bewerkt of vertaald. Beiden zouden hun leven lang blijven rijmen, zingen en voordragen. Maar er werd "om utens" ook geëerd. Een op rijm geschreven uitnodiging voor deelname aan de ledenpartij van de kaatsvereniging in Zeist, is daarvan een bewijs. Maar er zijn ook medailles uit die tijd bewaard gebleven en foto's waarop Hendrik is te zien op het kaatsveld.

Ook later in zijn functie als gemeentesecretaris van Franeker hield hij verscheidene voordrachten. Soms zelfs gekleed in kaatstenue.

Als PC-dichter schreef hij van 1958 tot 1972 op de wedstrijdlijst het eerbetoon aan de koning van het afgelopen jaar. Zijn eerste serieuze kaatsgedicht stamt uit 1938; zijn laatste schreef hij bij de PC-bestuurswisseling in 1974.

Actief in het verzet

Gedurende de mobilisatie vanaf juli 1939 was Hendrik als tweede (reserve-)luitenant gelegerd in Veendam. Marie bleef alleen achter in Zeist of woonde tijdelijk weer bij haar ouders. Na de capitulatie van het Nederlandse leger keerde hij weer terug als gemeente-ambtenaar. In september 1940 werd hij benoemd tot commies-chef van de afdeling financiën in Winterswijk.

Zijn principes brachten hem op zijn werk steeds meer in conflict met de Duitse overheersers. De aanstelling van een NSB-burgemeester in Winterswijk maakte het voor hem nog moeilijker. In de zomer van 1942 werden alle leden van de Bond van Gemeente-ambtenaren bij overheidsbeschikking lid van het pro-Duitse Arbeidersfront. Hendrik wenste daar absoluut geen lid van te zijn. Op 12 augustus 1942 schreef hij een aangetekende brief naar het Nederlandse Arbeidersfront in Amsterdam. Hij stelde nadrukkelijk dat hij zich niet kon verenigen met de beschikking en dus “ook geen lid van het Nederlandsche Arbeidsfront wenscht te blijven.” Een poosje daarvoor had hij al bedankt als lid van de Bond van Gemeente-ambtenaren.

Vanaf die tijd kwam hij steeds meer in verzet tegen de onderdrukkers. Als ambtenaar op het gemeentehuis wist hij de weg om ‘handig’ aan extra bonkaarten te komen voor onderduikers, evacués en andere hulpbehoevenden. Ook hielp

hij bij het vinden van onderduikadressen en hij nam als ceremoniemeester van een bevriend zilveren bruiloftspaar in december 1943 de Duitsers subtiel op de hak. Op een menukaart stond een tekening van een bruidegom in een hooiberg met de uitroep: “Zijn de moffen al weg...!” Vanaf juni 1943 werd het voor hem steeds gevaarlijker. Hij machtigde zijn vrouw onvoorwaardelijk om zelfstandig financiële beslissingen te nemen. Daarna werkte hij in het geheim mee aan het ‘wegwerken’ van de kaartenbakken van de afdeling burgerzaken. Tot die tijd was het hem gelukt niet te worden uitgezonden voor de ‘Arbeitseinsatz’. Maar in september 1944 ontving hij een definitieve en onherroepelijke aanschrijving. Hij moest zich op zondag 17 september 1944 om 7 uur melden op het perron der NS met medenemen van: ‘vork, lepel, mes, bord, werkkleding, een of meer dekens en zoo mogelijk een schop (levensmiddelenbonnen niet vereischt).’ Saillant detail is dat op diezelfde 17de september Operatie Market Garden – de geallieerde luchtlandingen bij Arnhem – zou beginnen. Hendrik en Marie waren ondertussen ondergedoken bij Marie haar ouders in Oldeboorn. Al op 23 september, werd hem ‘niet-eervol ontslag’ verleend wegens ‘grovelijk plichtsverzuim’. Dit werd na de oorlog weer rechtgezet.

Na de oorlog troffen ze hun huis geplunderd aan, deels vernield en met kapotgeschoten ramen. Navraag leerde dat plaatselijke NSB-ers na het vertrek van de Van Loons in september handkarren vol goederen uit hun woning hadden geroofd. Na hun vertrek werd het huis nog bewoond door verschillende NSB-ers uit onder andere Zeeland.

Hendrik van Loon met krans. Plaats, tijd en omstandigheid onbekend. (Foto: familie-archief H. van Loon)

Tijdens zijn ‘duiktijd’ werd Hendrik nog actiever in het verzet en hij sloot zich aan bij de groep C-I sectie GG in Franeker en omstreken. Men moet hem aangesproken hebben als ‘Omke’ of ‘Onkels’. Hij werkte in stilte aan de voorbereidingen van de komende bevrijdingsacties. Daarvoor maakte hij lijsten van auto- en motorrijwielbezitters uit de omgeving. Als militair deskundige oefende hij anderen in het gebruik van gedropte wapens. Daarnaast was hij betrokken bij het maken en verspreiden van verzetskranten als *Je Maintiendrai*, *De Koerier*, *De Mol* en schriftelijke oproepen in vlugschriften tot burgerlijke ongehoorzaamheid.

Gemeentesecretaris in Franeker

Toen Friesland eenmaal bevrijd was en de PC na de PC-loze jaren 1943 en 1944 weer werd georganiseerd, kon 'Omke' helaas niet van de partij zijn. Op 23 april 1945 werd Hendrik van Loon, hoofdbambtenaar der gemeente Winterswijk', door de Commissaris van het Militair Gezag in het district Doetichem, dringend opgeroepen terug te keren vanuit Oldeboorn naar Winterswijk om zijn werk terstond te hervatten. Blijkbaar was de administratieve chaos er dusdanig, dat men dringend behoefte had aan zijn deskundigheid. Franeker had echter zijn hart

gewonnen. Na de oorlog solliciteerde hij in die stad naar de vacante betrekking van gemeentesecretaris. Hij begon in Franeker op 3 juni 1946 zijn nieuwe baan.

Toch was de oorlogsdreiging voor hem niet over. Het Ministerie van Oorlog hield namelijk voortdurend de ogen gericht op deze rustige en kundige ambtenaar. Hij was bovendien reserve-officier en had een uitstekende staat van dienst! Tussen oktober 1945 en 1950 werd Hendrik bij herhaling opgeroepen zich te melden voor de militaire dienst. De Indonesië-crisis lag daaraan

ten grondslag. Op zijn verzoek kreeg hij gelukkig regelmatig dispensatie voor drie maanden of een half jaar. In 1949 echter werd de dreiging erg groot. Zou men hem opnieuw vrijstelling toekennen? Het Ministerie van Oorlog wilde hem gaan opleiden als beroepsmilitair en schreef: "Ik deel U hierbij mede, dat U ernstig rekening dient te houden met de mogelijkheid, dat U begin september 1949 in werkelijke dienst zult worden geroepen, om na herscholing ingedeeld te worden bij de lichte 1949 II en met deze lichte 1949 te worden uitgezonden naar Indonesië." Hij, maar ook burgemeester Dijkstra en zelfs de commissaris der Koningin Linthorst Homan hebben zich bijzonder ingespannen om onder deze militaire oproep uit te komen. Dit allemaal in het belang van de toekomst der gemeente Franeker.

Dijkstra schreef op 7 december 1948 daarover onder andere: "Een oproeping van de heer van Loon in militaire dienst zou het gemeentebestuur dan ook in een impasse brengen en onvermijdelijk tot gevolg hebben, dat de administratie dezer gemeente op losse schroeven zal komen te staan, met al de gevolgen van dien. Ik vraag mij in gemoede af, of inderdaad de militaire belangen dermate zwaar wegen, dat een oproeping van de secretaris, die als reserve 2e luitenant bij het militair apparaat, voor zover ik als leek op dit gebied kan beoordelen, toch geen sleutelpositie inneemt, voorrang moet genieten boven de handhaving van deze ambtenaar in het administratieve apparaat dezer gemeente waarin zijn positie ongetwijfeld van uitzonderlijke betekenis is." In afwachting van een definitief besluit werd Hendrik maandelijks een zogenaamd zaakverlof toegekend. Op 10 december 1949

Hendrik van Loon van huis gehaald door de PC-koetsier. (Foto: familie-archief H. van Loon)

ontving hij een wel zeer kort briefje van de Staf van de Adjudant-generaal bij het Ministerie van Oorlog. Voor H. van Loon werd groot verlof ingesteld. Vanaf die tijd konden Hendrik, Marie en burgemeester Dijkstra weer rustig naar de toekomst kijken.

Als gemeentesecretaris van Franeker heeft hij zich volledig ingezet voor deze zware taak. Eind jaren zestig werd hij ziek. Hij begon zich anders te gedragen, werd steeds stiller en deed soms vreemde dingen. De slopende ziekte Alzheimer maakte zich van hem meester. Daardoor moest hij zich vanaf 1970 onregelmatig, maar steeds vaker ziek melden. Begin 1973 kreeg hij na drieënveertig ambtelijke jaren eervol ontslag. In datzelfde jaar kwam er ook een eind aan 20 jaar bestuurslidmaatschap van de PC. Vijf jaren later was het spel uit en overleed hij thuis.

Uit de oude doos van de PC

Hendrik en Marie kregen geen kinderen. Wellicht werd daarvoor compensatie gevonden in uitgebreide deelname aan het verenigingsleven en het ondersteunen van goede doelen. Van al deze activiteiten werden gegevens bewaard. Na hun overlijden hebben oom- en tantezeggers het huis opgeruimd. Zij vonden daarbij vele knipselboeken, foto's, losse knipsels en artikelen, volledige oude kaatskranten en jubileauitgaven. Voor een deel kon dit artikel worden geschreven aan de hand van dat bewaard gebleven materiaal.

In een schoorsteenhoekje op de zolder troffen we een met roet en steengruis bedekte oude doos aan. Bijna werd die, vies als hij was, bij het

Het huiskamerkaatsspel

Trots was hij vooral op ZIJN huiskamerkaatsspel. Wellicht is dit spel u niet bekend. Welnu, in 1954 heeft Hendrik zijn kaatsspel publiekelijk gemaakt door middel van twee artikelen in de *Franeker Courant*. Het zou de moeite waard zijn dat de redactie van dit blad daar nog eens een apart artikel aan zou willen wijden. Wat is er mooier dan om in de winter en tijdens vakanties of regenachtige dagen gezellig met elkaar spelletjes te gaan doen, te gaan 'droogkaatsen', gewoon thuis bij de tafel met het hele gezin. Dan wordt het weer ouderwets gezellig. Zowel het bedenken van het spelbord als van de speciale dobbelsteen heeft hem ongetwijfeld veel hersengymnastiek gekost. Achter op zijn Hofnar- en Ritmeestersigarendozen, op de kartonnen achterkanten van scheurkalenders, op oude notulen van raadsvergaderingen, overal maakte of tekende hij notities, berekeningen en schetsen voor zijn huiskamerspel. Thuis in zijn schuurtje en achter het bureau, vele uren heeft hij doorgebracht met knutselen aan en fabriceren van kalkzandstenen, loden, kartonnen of van bootseerleij gemaakt dobbelsteenvormen in veelvlakformaat. Marie zal hem als voormalig kleuterleidster waar nodig hebben bijgestaan met het gefröbel en bij het vouwen van de speciaal hiervoor gefabriceerde dobbelsteen. Het is nu eenmaal niet eenvoudig om van een buitensport een tafelspel te maken!

vuil gezet. Gelukkig werd de doos eerst nog even op de inhoud gecontroleerd. De inhoud bleek een verrassende 'boppeslach'. In die doos lagen allerlei secretariaatspullen van de PC uit lang vervlogen tijden. Hij bevatte enkele zeer oude kaatsfoto's (zelfs van voor 1900), oude postkaartjes met opgave van PC-deelnemers (± 1910), aanplakbiljetten van jubileawedstrijden en allerlei min of meer interessante oude correspondentie. Zelfs het oudste kasboek vanaf de oprichting van de PC in 1853, zat er tussen. Ook zaten er met de hand geschreven deelnemerslijsten in, met daarop notities van vroegere PC-notabelen. Bijzonder waren ook de speciaal gedrukte kartonnen omslagen die de "directie der PC" gebruikte om deelnemerslijsten in vast te zetten. Tijdens de wedstrijden

kon men dan handig aantekeningen maken. Kortom, veel interessante kost voor de ware kaatsliefhebber.

In Franeker moet het verhaal destijds zijn rond gegaan, dat voormalig PC-secretaris Reitsma in 1954 boos is geweest op de overige bestuursleden. Aanleiding daartoe was, dat hij teleurgesteld zou zijn in zijn medebestuurders. Zij hadden bij zijn aftreden niet zijn zoon, maar Hendrik van Loon in het bestuur gekozen. Daarop zou Reitsma deze oude PC-spullen in de kachel hebben gestopt. Mocht iemand dat ooit hebben geloofd, dan is dat hiermee rechtgezet.

Bert Kuiper